

UOT 94(479.24)

XIX ƏSRDƏ ŞƏKİ BÖLGƏSİNDƏ İPƏK TOXUCULUĞUNUN VƏZİYYƏTİ

Nuranə Niyazi qızı Mazanova
Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti
gasimova.nurana@mail.ru

Açar sözlər: *Azərbaycan, Şəki, ipək, ipəkçilik, ipək toxuculuğu, sənətkarlıq*

İpək iqtisadi əhəmiyyətinə görə əsrlər boyu Azərbaycan xalqının məişətində və təsərrüfat həyatında mühüm rol oynamışdır. Şəki bölgəsi Azərbaycanın əsas ipəkçilik və ipək toxuculuğu mərkəzlərdən biri olmuşdur. XIX əsrdə daxili və xarici bazarlarda ipək məmulatlarına olan tələbatın artması nəticəsində ipək toxuma sənətinin gəlirli sahələrdən birinə çevrilməsi, bu sənət sahəsinin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatmasına səbəb olmuşdu. Bu dövrdə ipək toxuculuğunun xarakterində də dəyişiklik baş vermiş, ipək məmulatları istehsalı əmtəə istehsalı xarakteri almışdır. İpək toxuculuğunda ixtisaslaşmanın dərinləşməsi kəlağayı kimi Şəki bölgəsinə xas dünyaca məşhur ipək məmulatları istehsalının genişlənməsinə səbəb olmuşdur. XIX əsrin sonlarında xam ipəyin Rusiyanın toxuculuq fabriklərinə daşınması, əvəzində isə ucuz fabrik məhsullarının bölgəyə kütləvi idxalı nəticəsində rəqabətə tab gətirməyən yerli kустar ipək toxuculuğu tədricən tənəzzülə uğramışdır.

СОСТОЯНИЕ ШЕЛКОТКАЧЕСТВО В ШЕКИНСКОМ РЕГИОНЕ В XIX ВЕКЕ

Нурана Мазанова

Ключевые слова: *Азербайджан, Шеки, шелк, шелководство, шелкоткачество, ремесло*

Шелк по своему экономическому значению на протяжении веков играл важную роль в быту и хозяйственной жизни азербайджанского народа. Шекинский регион был одним из главных центров шелководства и шелкоткачества Азербайджана. Превращение ремесленного шелкоткачества в одну из прибыльных отраслей в результате растущего спроса на шелковые изделия, во внутренних и во внешних рынках в XIX веке,

привело к высокому уровню развития этого ремесла. В этот период произошло изменения и в характере шелкоткачества, производство шелковых изделий приняло характер товарного производства. Углубление специализации в шелкоткачестве привело к расширению производства шелковых изделий, характерных для Шекинского региона, всемирно известные, как кялагай. В результате поставки шелка-сырца на российские текстильные фабрики и в замен массовый ввоз дешевых шелковых изделий фабричного производства на регион, в конце XIX века, местное кустарное шелкоткачество выдерживая конкуренции, постепенно пришло к упадку.

STATE OF SERICULTURE IN THE SHEKI REGION IN THE XIX CENTURY

Nurana Mazanova

Key words: *Azerbaijan, Sheki, silk, sericulture, silk weaving, craft*

For centuries, silk has played an important role in the everyday life and economic life of the Azerbaijani people. Sheki region was one of the main centers of silkworming and silk weaving in Azerbaijan. The transformation of handicraft of silk weaving into one of the profitable industries as a result of the growing demand for silk products in the domestic and foreign markets in the 19th century led to a high level of development of this craft. During this period, there was a change in the nature of silk weaving, the production of silk products took the character of commodity production. The deepening of specialization in silk weaving has led to the expansion of the production of silk products characteristic of the Sheki region, world-famous as the kalagai. As a result of the supply of raw silk to Russian textile factories and in return for the massive import of cheap silk products from factory production to the region, at the end of the 19th century, local handicraft silk weaving, unable to withstand competition, gradually fell into decline.

Şimali Azərbaycan tarixən ipəkçiliyin inkişafı üçün əlverişli təbii-coğrafi şəraitə malik olan bir ölkə olmuşdur. Azərbaycan ipəyinə və həm də ondan toxunan məmulatlara dünyanın bir sıra ölkələrində yüksək qiymətləndirilirdi. İpək həmişə dünya bazarlarında böyük gəlir gətirən məhsullar sırasında olmuşdur. İpəkdən toxunan parçalar Avropada qızıl qiymətinə satılırdı. İpəkdən çarşab, çecim, parça, kələğayı və s. toxunurdu ki, Azərbaycanın hər yerində olduğu kimi Şəkidə də bu toxuculuq sahələri geniş yayılmışdı.

İpək sapdan toxunan parçalara, baş örtüklərinə, digər geyim və məişət ehtiyaclarına tələbat gücləndikcə baramaçılıqla bərabər ipəkçilik də inkişaf edir. Onun emalında yeni üsullar, yeni istehsal münasibətləri yaranırdı. Bu ilk növbədə xam baramadan ipək sapı açılması kimi gecikdirilməsi mümkün olmayan bir işin vaxtında görülməsi ilə bağlı idi. Belə xam mal çox qaldıqda öz keyfiyyətini itirə bilərdi. Məhz bu səbəbdən də xalq baramının ilkin emalının qeydinə özü qalması, sövdəgəri, taciri, ipəkçiliklə məşğul olan xırda kustar sənaye sahiblərini gözləməyi üstün tuturdu. İpəkemalının texniki səviyyəsi aşağı olmasına baxmayaraq Şəki ipək ustaları yüksək keyfiyyətli ipək istehsal edirdilər. Təsadüfi deyildir ki, Şəki ipəyi Azərbaycan sərhədlərindən çox-çox uzaqlarda məşhur idi [7, s. 67].

Xam ipəkdən toxunan parçaların istehsalı ilə “Şərbaf” adı ilə tanınan peşəkar ustalar xüsusi şərbaf karxanalarında məşğul olurdular. Xam ipək toxuculuğunda dar peşə ixtisaslaşması nəticəsində basmaqəlib üsulu ilə əlavə bəzək vurulmuş kəlağayı istehsalı xüsusi ayrı istehsal sahəsinə çevrilə bilmişdi. Əsasən şəhər şərbafxanaları ilə bağlı olan və kişi məşğuliyəti kimi təşəkkül tapan xam ipək toxuculuğundan fərqli olaraq keciməmulatı istehsalı ilə bilavasitə kümdar qadınlar məşğul olurdular.

Şərbafxanalarda bu sahənin sənətinə bələd olan şərbafın əməyi böyük idi. Burada onun bilavasitə nəzarəti ilə barama açılıb kələf çarxı üzərinə sarınması, xam ipək tellərini seçib yenidən günü üzərinə sarınması, ipək tellərinin toplanması, ara ipəyin sarınması, çillə çəkilməsi, çillənin bölünməsi, çillə taylarını nirə və şanaya düzülməsi, parçanın toxunması, boyanması və naxışlanması işləri görüldü. Bu işlərlə mancanaqçı, nəqqat, tovçu, sarıyıcı, karatan, karaçı, tərrah, kargər, pəstəkar, boyaqçı məşğul olurdular. Bu əməliyyatları icra edənlərin hamısı peşəkar ustalar idilər. Hazır məhsulun tədarükü və satışı şərbafxana sahibi tərəfindən həyata keçirilirdi [11, s. 123].

Keci toxuculuğu ilə baramaçılıqla daha çox kəndlərdə məşğul olurdu. Keci sap hazırlamaq üçün əsasən çıxdaş (tompal, çatal, kəpənəklənmiş, kəmsarıq) baramadan istifadə edilirdi [11, s. 123].

Cənubi Qafqazda uzun müddət ipəkçiliklə məşğul olmuş rus mütəxəssisi Mirimanov baramadan ipək tellərini alınmasından bəhs edərək yazırdı: “Kül və ya sabun qarışdırılmış suda bişirilərək pilə halına salınan baramadan əl iyi ilə ayrılan keci sapı ikiqat, üçqat və dördqat olmaqla kələflənərək yumaqlandıqdan sonra teşi və yaxud da cəhrədə bükülürdü. Kümdarlar arasında teşi vasitəsilə keci sapa tovvermə üsulu daha geniş yayılmışdı. Kecedən əsasən ev şəraitində cecim, tətənlilik, xasqırmızı, aloyşa, alaca, çuxa, şalvar, köynək və s. məmulatlar toxunulurdu. Keci sapından həm də tikiş sapı kimi də istifadə etmək olurdu. Kecedən toxunmuş mallar yüksək keyfiyyətliliyi, yumşaqılığı, möhkəm və davamlılığı ilə seçilirdi və onlardan 40-50 il istifadə etmək olurdu” [10, s. 94].

Xam ipək əldə etməyin ən sadə yolu isti suda isladılmış baramalardan üç və ya dörd tel ayıraraq ağac lövhəciyinin deşiyindən keçirməklə, çəkib dartmaqla onlardan xam ipək teli sarımaqdır. Bu üsulla sarınmış ipəkdən müxtəlif növ parçalar, o cümlədəncicim və çarşabtoxunurdu [11, s. 125].

Şəhər və kənd evlərində divar boyu uzadılmış dör döşəyi, nimdar, mütəkkə, balınc, puşti, yataq döşəyi və yorğan üzü, taxta və camaxadan pərdəsi, yük örtüyü, buxarı qabığı, kərdək, canamaz, süfrə üçün ən yaxşı və münasib parça növü cicim hesab olunurdu. Cicim ipək parçasından köynək, şalvar, çuxa, arxalıq, qurşaq, patava kimi geyimlər hazırlanırdı. Cicim ipək parçasından həmçinin heybə, yəhər qaşı, ladı, kəpək kisəsi, duz kisəsi, qaşılıq və digər məişət ləvazimatları hazırlamaq olurdu. Xalis ipəkdən toxunmuş cicim parçadan hazırlanmış geyimlər və s. cah-cəlala bərabər tutulur və qiymətli ev əşyası hesab olunurdu [11, s. 126].

Nuxa şəhərində yüksək keyfiyyətli cicim toxunurdu. Burada cicim toxuculuğu ilə 25 usta məşğul olduğu məlumdur. Bu cür parçanın bir arşını bazarda 50 qəpiyə satılırdı [9, s. 383].

Cecimi qadınlar evdə toxuyurdular. Adətən tək toxunulduğu halda, ikiqat və mürəkkəb ornamentli cecim parça növlərinin toxunması zamanı toxucunun yanında ipək tellərini aralamaqla məşğul olan daha bir köməkçinin olması lazım gəlirdi [11, s.125]. Əvvəllər ipəkdən örtük (yorğan) hazırlandığı halda XIX əsrin 80-ci illərində buna tələbat azaldığından az hallarda toxunulurdu.

Dekorativ-tətbiqi sənət məhsulları içərisində özünün orijinal bəzək texnikasına görə kəlağayının xüsusi yeri var. Belə ki, bütün orta əsrlər boyu həm texnoloji, həm də məzmun etibarilə təkmilləşən və inkişaf edən kəlağayçılıq sənəti XVIII-XIX əsrlərdə Azərbaycanda öz inkişafının ən yüksək mərhələsinə çatmışdır.

Əsrlərcə tarixi olan kəlağayının ərsəyə gəlməsi mürəkkəb proses olduğundan burada bir neçə peşə növünün nümayəndəsi - toxucu (tərrax) (kəlağayı toxuyan), boyaqçı (kəlağayını boyayan), qələibçi (qələibin köməkliyi ilə kəlağayıya müxtəlif naxışlar vuran), kəlağayçı (ornamentalist sənətkar) iştirak edir. Çəkisi 125 qram olan, bir üzükdən keçə bilən bu unikal örtüyün boyanıb, naxışlanması iki gün çəkir və qəribə görünsə də, adətən bu qadın baş geyimi kişilər tərəfindən hazırlanırdı. Belə ki, qaynayan rənglərlə, qələiblə işləmək kimi çətin işin öhdəsindən yalnız kişilər gələ bilərdi [4, s. 191].

Kümdarların bir çoxunun evində sadə quruluşlu baramadan sap açmaq üçün "Ocaq baraması" adlanan primitiv qurğular olurdu. Ocaq baramasında ipəyin kələfləri çarxdan çıxarıldıqdan sonra onu davelçilərinə satır və ya öz davelələrində sarıyaraq, qoşalaşdırıb istənilən yoğunluqda parça və ya kələğayı toxutmağa yararlı sap halına gətirilirdi. XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq

ipəkçilikdə baş verən güclü inkişaf Şəkini Şərqi iri baramaaçan ipək sapı buran, ipək parça və kəlağayı toxuculuğu, boyaqçılığı ilə məşğul olan mərkəzə çevirməsinə gətirib çıxardı. Nəticə etibarilə şəhər və kəndlərdə iri kümşanalər tərəküzləşmiş və mexanikləşdirilmiş baramaaçan, ipək buran, parça toxuyan, boyaq-bəzək vuran seqlərin və yaxud kiçik ölçülü fabriklərin sayı ildə-ildə artmağa başladı.

Davellər ən azı 40-50 kv. metr sahəsinə malik olan xüsusi iri otaqda yerləşirdi. Həmin otaqda mərə və çillə adlanan kustar şəkildə hazırlanmış dəzqahlar olurdu. Mərənin gövdəsi, çarxları, mağaralar qoyulmuş qovşağı yerli ağac materiallarından hazırlanırdı. Mərənin oxuna çoxlu sapsarınma çarxları geydirilirdi və çarxlardan saplar lazımı sayda qoşalandırılaraq qarşıdakı mağaralara bərkidilir. Belə ardıcılıqla çarxdakı kələfləri sapları mağaralara ilişdirilib qurtardıqdan sonra mərənin anqırac adlanan dişli çarxlar və hərəkətdəci qayıqdar yerləşən hissəsi ayaq və ya əllə hərəkətə gətirildikdə çarxlar və mağaralar eyni sürət götürüb sapların çarxlardan mağaralara sarınmasını təmin edir. Fırlanmanın sürətindən asılı olaraq sapmağaralara sarındıqca həm eşilir və həm də burulurdu. Bununladatoxucu üçün lazım olan sapın hazır olmasının birinci mərhələsi başa çatırdı. İkinci mərhələ çillə hazırlayan dəzqahda tamamlanırdı. Mərədə sarınan mağaralar çillə dəzqahının qovşağına keçirilirdi. Mağaradakı sapların ucları qovşağın qarşısındakı mehpərə keçirilmiş, mexaniki yolla hərəkət edən, eni iki metrə, diametri isə bir metrə yaxın barabana (diyircəyə) çillənin (əricinosnovanın) lazım olan eninə uyğun ilişdirilirdi [8, s. 185].

Kəlağayı toxumaq məqsədilə hazırlanan çillə barabana sarındıqca toxuma prosesində sapların dolaşmaması üçün hər beş metrədən bir çillənin sapları çarpaz bağlanırdı. Çillə barabanının iyirmi yeddi dəfə dövründən sonra toxucu dəzqahına salınmaq üçün çıxarılır, yenidən sarıma prosesi davam etdirilirdi. Kəlağayı toxumaq üçün hazırlanan çillələrin (əriclərin) eni kəlağayılərin nəzərdə tutulmuş eninə müvafiq olaraq, çirtmə kəlağayıləri üçün 80x80 sm, digər kəlağayıləri üçün isə 120x120 sm, 140x140 sm, 160x160 sm enində hazırlanırdı. Çillətoxucu dəzqahlarında parçanın, kəlağayılərin əsas sap qovşağınə təşkil edir. Bu qovşağın hazır məhsul halına salınması üçün dəzqahın sağa-sola hərəkət edən məkiki çillə sapılərinin bir gedişdə üstündən, qayıdışda isə altından hərəkət edir, beləliklə toxuma prosesində xam parça alınır. Belə parçalar boyadılır, güllənir və hazır məhsula çevrilirdi [8, s. 186].

Kəlağayılərin tarixi, Böyük İpək Yolunda şimalla cənub, qərblə şərq arasında əlaqələndirici hissə olan və əsrlər boyu ipəkçilik ölkəsi kimi məşhur olan Azərbaycanda ipəkçiləyin inkişaf tarixi ilə sıx bağlıdır. Şəki sənətkarılərinin ipəkdən hazırladığı kəlağayıləri həm yerli bazarlarda, xaricdə Rusiyada, Osmanlı dövlətlərinədə satılır, habelə Avropa bazarılərinə yol açmışdı. Şəki

sənətkarları tərəfindən hər yaşa və zövqə uyğun kəlağayılar istehsal olunurdu. Bazarlarda daha çox qırmızı, ağ, palıdı, yerli, yelənli kəlağayılar satıldığından, ustalar məhz bu cür kəlağayıların istehsalına üstünlük verirdilər. Həmyerli kустar istehsala məxsus Gəncə, Şəki, Şamaxı, Basqalkəlağayılar, həm də gətirilmə kəlağayılar varlı qadınlarının gündəlik geyim dəstində, yoxsulların isə bayramlıq (boğçalıq) paltarları içərisində əsas yer tutudu. Adətən, təsəyin və ya çalmanın üstündən örtülən kəlağayının başa bağlamaq üçün onu diaqnoq boyunca qırqac edir, uclarından birini sinə üstünə sərbəst buraxıb, digər ucunu sərbəst qalan qanadın üstündən kürəyə atırdılar. Kəlağayın kürəyə atılan qanadından yaşmaq kimi də istifadə edilirdi.

Kəlağayının naxışlanması üçün taxta və dəmirdən hazırlanmış xüsusi qəliblərdən istifadə edilirdi. Qəliblər hazırlanarkən milli ornamentlərə, xüsusilə buta formasında olan naxışlara üstünlük verilirdi. Kəlağayını naxışlayarkən müştərinin arzusuna uyğun qəliblərdən də istifadə edilirdi.

Kəlağayını boyamaq zərgər dəqiqliyi tələb edirdi. Anı bir səhv kəlağayını məhv edə bilirdi. Kəlağayını boyamaq üçün xüsusi rənglər hazırlanırdı. Qırmızı, göy, yaşıl boyalara üstünlük verən Şəki ustaları lazım gəldikdə xüsusi boyalar da hazırlaya bilirdilər. Bu boya ilə başqa heç nəyi boyamaq mümkün deyildi. Rənglər üyüdülmüş sarağan ağacından əldə edilirdi. Belə ki, sarağan rənglərin qarışmasının qarşısını alırdı. Boyaq maddələri qədim ənənələrə əsaslanırdı.

Qədim ənənələrə malik olan Azərbaycan tikmə sənətinin təsvir vasitəsi olduqca zəngin və rəngarəngdir. Buraya müxtəlif növ sap, parça, muncuq, pilək və s. bədii materiallar daxildir. Tikmə sənətində ən çox rəngli ipək saplar işlədilir. Lakin keçmişdə bu məqsədlə qızıl və gümüşdən kəsilmiş incə tellərdən, ağac qabığı və fil sümüyündən hazırlanmış lövhəciklərdən, metal piləklərdən hətta qiymətli daş-qaşdan da geniş istifadə edilmişdir.

Xam baramadan hasil olan 19-20 dünya ipək sapı ən möhkəm və etibarlı sap hesab edilirdi. Belə sap toxuculuq üçün yaramırdı. Ocaq baramaaçma üsulu ilə alınan tel kələflərini sabunlu qaynar suda qaynatdıqdan sonra onu ev şəraitində cəhrədə əllə və hərəkət etdirilən mildə burduqdan sonra iynə sapı, boyadıldıqda isə təkəlduz və digər bədii tikmələrdə istifadə etmək olurdu. Adətən, parça üzərindəki tikmələr və ya əl ilə düzmələr (buradan da "təkəlduz" - sözü əmələ gəlmişdir) öz təbiəti etibarlı ilə yerliyi ağıryana olan parçaları sevir (məxmər, mahud, ipək parça) [2, s. 17].

Sənətkarlığın təkəlduzluq (paltar və ev şeyləri üstündə ipək sapla tikiş) sahəsi Azərbaycanda yalnız Şəkidə geniş yayılmışdı. Bu işlə əsasən kişilər məşğul olurdu. Busənətkarlar əsasən sifariş ilə işləyirdilər. Sifarişçi öz materialını təkəlduzla verərək onun üstündə hansı naxış toxumasını tapşırırdı. Sənətkar sifarişçidən günəməzdə haqq, eyni zamanda işlətdiyi ipək sapın haqqını alırdı [7, s. 48].

XIX əsrdə Şəkiddə mahud parça üzərində toxunmuş təkəlduz tikmə növü daha da inkişaf edərək digər sənət sahələrini üstələməyə başladı. Artıq şəhərdə 22 yəhər üzü bəzəyən, 50 başmaq üzü bəzəyən, 16 püstü (balış) üzü tikən dükan fəaliyyət göstərirdi. Şəki tikmələrinin Sankt-Peterburq, Moskva, Kiyev, Həştərxan və digər şəhərlərdə alıcılardan var idi [5].

Şimali Azərbaycana səyahət etmiş Aleksandr Düma Şəki təkəlduz ustalarının bədii tikmə sənəti sahəsindəki məharətinə heyranlığını gizlədə bilməyərək yazmışdır: “Şəkiddə mən 24 rubla bədii tikməli 2 ədəd yəhər aldım. Belə yəhəri Fransada 200 franka da ala bilməzdim. Düzünü desəm, onu bizdə heç bir qiymətə tapmaq mümkün deyil” [1, s. 329].

Mənbələr göstərir ki, Aleksandr Düma Şəkiddə olduğu vaxt burada 20-dən artıq təkəlduz emalatxanası mövcud idi. Burada həm təkəlduz məmulatları istehsal olunur, həm də satılırdı. Hər emalatxanada 5-6 nəfər usta çalışırdı. Bu da təkəlduzluq sənətkarlığının əmtəə xarakter daşdığını göstərir [3, s. 134-135].

Təkəlduz tikmədə iki sadə alətdən - qasnaq və qarmaqdan (qüllab) istifadə edilir. Hər hansı bir məmulata naxış saldıqda əvvəlcə parçanı qasnağa tarım çəkib onun üzərinə ikinci bir qasnağı kip otuzdururdular. Sonra parçanın üzərinə naxış konturları iynə ilə deşilmiş kağız qoyub, tabaşir tozu ilə naxışın rəddini məmulat və ya parçaya köçürürlər [12, s. 58].

Tikmə sənəti əsrlər boyu qadınların sevimli məşğuliyyəti olmuşdur. Yalnız xırda əmtəə istehsalı səviyyəsinə yüksəldəndən sonra onunla kişilər də məşğul olmağa başlamışdır. Bəhs olunan dövrdə tikmə sənəti əvvəlki mövqeyini itirir, güləbət, pilək, zərənduz və s. tikmə növləri tədricən aradan çıxırdı. Lakin təkəlduz tikmə ənənələri hələ də davam edirdi. XIX əsrin birinci rübündə Şəkiddə mahud parça üzərində müxtəlif rəngli ipək saplarla təkəlduz tikmə digər sənət növlərini kölgədə qoymuşdu.

XIX əsrdə tikmə sənətinin yaşanmasının əsas səbələrindən biri də tikmə məmulatlarının cehiz kimi qızlara verməkdən ibarət olmuşdur. Belə ki, bunun sayəsində bu sənət sahəsi yaşamaqda davam etmişdi. XIX əsrdə tikmə ustaları qanovuz, mahud, məxmər üzərində işləyirdilər. Parçalar əsasən tünd qırmızı, qara, yaşıl, sürməyi, zoğalı rəngdə olurdu. Çəhrayı və bənövşəyi rəngli məxmər parçalardan güləbət tikmə üçün “yerlik” götürülürdü. Varlılar isə misqalı tirmə üzərində güləbət sapla naxış tökürdülər. İncəlik bu sənətin əsas xüsusiyyətlərindən biridir. Nuxalılardan naxış tikməsi zəngin rəng çalarları, şəkillərin ornamentliliyi ilə diqqəti cəlb edir [12, s. 59].

Güləbət işləmə hamar və qabarıq olmaqla iki cür hazırlanırdı. “Zəminduzi” adlanan hamar tikmə texnikası ilə məmulatı bəzəmək üçün düzbucaqlı çərçivəyə bənzər taxta kargah (dəzqah) və iynədən istifadə edirlər. Müvafiq parça kargaha tarım çəkildikdən sonra, onun üzərinə kağızdan kəsilmiş naxış motivləri (eskiz) qoyub əvvəlcə adi sapla, sonra isə zərli və ya gümüşü (güləbət) saplarla paralel surətdə bənd edilirdi. Güləbət tikmədə işlənən

qızılı və gümüşü tellər ya xalis halda, ya da ipək, yaxud iplik sapa sarınıb istifadə olunurdu. Saplar metal tellərin rənginə uyğun seçilirdi. Zəruri elastikliyi əldə etmək məqsədilə, tellər xüsusi simkeşlər tərəfindən yüksək əyarlı gümüşdən hazırlanırdı. Qızıl tel almaq üçün gümüşü qızıl suyuna salırdılar. Güləbətın tikmələrin parlaqlığını, naxışların qabarıqlığını artırmaq məqsədilə tünd yerlikdən istifadə olunurdu[6]. Şəki güləbətini Cənubi Qafqazda ən yaxşı güləbətın hesab olunurdu. Güləbətın naxışlı paltarın qiyməti, naxışların işlənmə səviyyəsindən asılı olaraq 6-15 rubl olurdu. Belə naxışlı paltarlara Cənubi Qafqazda böyük ehtiyac olduğundan tez də satılırdı. XIX əsrin 30-cu illərində 2 700 rublluq güləbətının satıldığı məlumdur [9, s. 383, s. 385].

“Məlihəduz” adlanan qabarıq tikmə növü “örtmə” tikiş üsulu ilə yerinə yetirilirdi. Bu zaman saplar bir-birinin yanına paralel və çox sıx bəndlənirdi. Güləbətın tikmənin bu üsuluna haşiyə bəzəyində daha çox müraciət olunurdu. Tikiləcək naxışların seçilmiş parçanın özərində bir qədər qabarıq alınması üçün qalın sap və qaytandan istifadə edilirdi.

XIX əsr Azərbaycan milli geyimlərinin get-gedə dəyişməsi və sıradan çıxması ilə səciyyəlidir. Gündən-günə öz simasını itirmiş köhnə libaslar Rusiyadan gətirilmiş ucuz parçalarla əvəz olunurdu. Buyeni, sadəbiçimli, bərbəzəksiz paltarlar get-gedə məişətə daxil olurdu ki, bu da tədricən qəzalara, oradan dakəndlərə yayılaraq bütünlüklə milli geyimin sıradan çıxmasına səbəb gətirib çıxarırdı. “Bu surətlə, Rusiya kapitalizmi Qafqazı dünya əmtəə tədavülünə cəlb edirdi, onun yerli xüsusiyyətlərini -qədim pədəşahi qapalıq qalıqlarını aradan qaldırır və öz fabrikləri üçün özünə bazar yaradırdı. İslahatdan sonrakı dövrün əvvəllərində əhalisi az olan və ya əhalisi dünya təsərrüfatından və hətta tarixdən də kənarda qalmış dağlıqlardan ibarət olan bir ölkə - neft sənayeçiləri, şərab alverçiləri, buğda və tütün fabrikləri ölkəsinə çevrilirdivə rəhmsiz Kupon cənabları məğrur dağlının şairənə milli paltarını soyundurub ona avropalı bir lakey paltarı geydirirdi” [2, s. 17].

Beləliklə, Şəkidə geniş şəkildə istifadə olunan ipək toxuculuğunun inkişaf tapması burada ipəkçiliyin inkişafı ilə bağlı olmuşdur. XIX əsrin sonlarında Şimali Azərbaycanda kapitalizmin inkişaf etdiyi bir dövrdə diyarın özündə, o cümlədən Şəkidə istehsal olunan ipəyin imperiyanın ipək toxuculuğu sənayesinə, ayrı-ayrı fabriklərə daşınması əl əməyinə əsaslanan sənət sahələrinə böyük zərbə vurmuş oldu. Lakin bununla belə Şəkidə ipək toxuculuğu sahəsi yaşadılırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Əsədova N. Şirvanda kəlağayi sənəti - Milli Azərbaycan Tarixi Muzeyində qorunan materiallar əsasında // Müasir Azərbaycandan tarixi Şirvanşahlar dövlətinə səyahət. Beynəlxalq elmi konfransın materialları. 23-24 oktyabr 2018-ci il. Memarlıq, Arxeologiya, Etnoqrafiya, Epiqrafika, Numizmatika, Tarix, Fəlsəfə, Ədəbiyyat. Birinci hissə. Bakı, 2018, s. 186-193.
2. Fərəcov S. Əsrləri aşan tikmə sənəti // “Mədəniyyət” qəzeti, 23 noyabr 2018-ci il.
3. Fərəcov S. Lifli rəssamlıq sənəti: tikmələr // “Mədəniyyət” qəzeti, 28 yanvar 2011-ci il
4. Əfəndi R. Azərbaycan incəsənəti. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 160 s.
5. Əfəndiyev R. Azərbaycanın maddi mədəniyyət nümunələri. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1960, 34 s.
6. Дюма А. Кавказ. Перевод с французского. Тбилиси: Мерани, 1988, 647 с.
7. İsmayıl M., Bağırova M. Şəki xanlığı. Bakı: Azərənəşr, 1997, 76 s.
8. Quliyeva N. Şəki kəlağayı istehsalının xüsusiyyətləri // Tarix və onun problemləri, 2013, №3, s. 185-189
9. Легкобытов В.С. Обзорение Российских владений за Кавказом в статистическом, этнографическом, топографическом и финансовом отношениях. Часть 3. СПб.: Типография департамента внешней торговли, 1836, 397 с.
10. Мириманов Г.Н. Кустарные шелковые промыслы в Шушинском уезде // Труды КШС, т. 8, Тифлис: 1896.
11. Описание Кавказского шелководство // Сборник материалов для описания местностей и племён Кавказа. Выпуск XI. Тифлис: Типография канцелярии Главнончальствующего гражданскою частью на Кавказе, 1891, отдел II.
12. Пикулев И. Нухинское искусство вышивки // Народное творчество, 2007, № 5. с.58-59.